

ERDŐGAZDÁLKODÁS ÉS ETNIKUM A DUNAKANYARBAN A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁN

A török hódoltság után a Dunakanyarban megtelepülő népesség a természetföldrajzi és a gazdaságföldrajzi adottságoknak megfelelően elsősorban az erdőgazdálkodásból tudott megélni. Az erdőkben gazdag hegyek kevés földművelésre alkalmas területet kínáltak, azok is terméketlennek bizonyultak. Ugyanakkor az olcsó vízi szállítás miatt könnyen elérhető fővárosi piac szinte korlátlan mennyiségben vette fel az innen származó fát mind feldolgozott, mind feldolgozatlan formában.

A központi, gazdaságilag értékes fekvés miatt a terület újranépesítése, a német és a szláv telepések beköltözése, valamint a magyarok visszatelepülése már közvetlenül Buda visszafoglalása után megkezdődött. A szervezett és spontán, zömében szórványos betelepülés időben két nagy periódusra osztható: első szakasza korán, még a Rákóczi-szabadságharc előtt lejátszódott, a második része az 1740-es évekre tehető. Az új településhullámot, amely a korábban pusztán hagyott falvak újratelepülésével is járt, egyrészt a lakosság csökkenésével járó 1738–1739-es pestisjárvány indokolta, másrészt erre az időszakra esett a helyi uradalmak gazdálkodásának, birtokigazgatási rendjének a helyreállítása, végső kialakítása.

A Dunakanyar falvaiban a török hódítást erősen megfogyatkozott létszámú református vallású magyar lakosság élte túl. A 18. század közepére azonban a terület már változatos etnikai képet mutatott, mint ahogy igen változatosan alakultak a birtokviszonyok is.

A tárgyalt települések közül a pesti pálos rendhez tartozott Pilismarót, Pilisszentlászló, Pilisszentkereszt és Pilisszentlélek. A gróf Stahremberg családé volt Visegrád oppidum központtal Nagymaros mezőváros, valamint Kismaros és Zebegény. A Zichyek birtoka volt ekkor még Dunabogdány és Szántó, Tótfalu stb. (A két utóbbi uradalom 1766 után egyesült az óbuda-visegrádi koronauradalomban.) Dömös az 1770-es évekig a nyitrai püspök központi birtokaitól távol fekvő, és ezért sajátosan gazdálkodó falu volt.

Ugyanakkor az egyes településeken belül egységes etnikum alakult ki, szerveződött oly módon, hogy a három közül az egyik jutott túlsúlyra. (A magyar lakosság elvándorolt pl. Dunabogdányból, Csévről és Kesztlőrcről, míg az idegenek nem tudtak gyökeret verni Pilismaróton és Dömösön. Kivételnek számít Visegrád mezőváros, amely a török hódítás idején lakatlanul maradt, és a 18. század első felében a három etnikum jól megfér benne, valószínűleg azért, mert valamennyien új jövevénynek számítottak.) Az etnikailag homogén települések létrejötte feltehetően a telepítések spontán jellegének köszönhető, és annak, hogy a 18. század első évtizedeiben a térségben az egyes falvak között szabad volt a migráció, az áttelepülés lehetősége, függetlenül attól, hogy a régi és az új lakóhely azonos földesúrhoz tartozott-e.

A betelepülők igyekeztek az adott megélhetési lehetőségen, az erdőgazdaságon belül azt a munkavégzési formát megtalálni és kialakítani, amely a korábbi szülőföldön vitt életmódjuknak a legjobban megfelelt.

A németek elsősorban a közvetlen Duna-parti településeket szállták meg (Visegrád spontán érkező német telepeseinek legnagyobb része mindkét periódusban Duna menti

falvakból költözött ide), és a Duna két partjára, a Pilis és a Börzsöny hegyei közé akkor sem költöztek be, amikor ott az 1740-es években a pesti pálosok a mindaddig lakatlanul álló török előtti faluhelyekre új lakosokat toboroztak. (Elköltözött ugyanakkor a hegyek közt fekvő pálos birtokokra a Duna menti falvak korábbi szláv lakosainak nagy része pl. Visegrádról, Dömösről és Pilismarótról.)

A szlávok mindkét alkalommal a hegyek és erdők közt fekvő falvakat választották – a korai időszakban Szántó, Kesztlőc, Csév, Pilisszentlászló –, majd az 1740-es években a pesti pálosok újratelepített falvait: Pilisszentkeresztet és Pilisszentléleket szállták meg.

A német- és magyarlakta falvakban főleg fakitermeléssel, az épület- és tűzifa Budára szállításával, tehát hajózással is foglalkoztak. Az erdőgazdálkodáson alapuló, fakitermelő életmódot az itt talált körülmények kényszerítették rá a korai betelepülőkre. A jövővények eleinte nem erre készültek. Különösen nem az oppidumnak számító Visegrád és Nagymaros telepesei, ahol az első évtizedek anyakönyvei alapján még igen sok az iparos beköltöző a lakosság létszámához képest; az iparfélék megoszlását tekintve pedig messze meghaladták az átlagos falusi szolgáltatóipar foglalkozási ágait. Mivel a település nem tudott valódi mezővárossá fejlődni, a csak iparból megélni szándékozók vagy továbbköltöztek, vagy életmódot váltottak. A kifejezetten erdészeti munkára, favágásra szakosodott lakosok, Holczhackerek megjelenése pl. Visegrádon az 1730-as évekre tehető. Ők már valószínűleg az otthon maradtaknak küldött visszajelzések alapján utaztak ide. (Egyetérthetünk Bél Mátyás megjegyzésével, aki 1734-ben írta erről a területről, hogy az új telepések már kezdik megszokni új hazájuk viszonyait és alkalmazkodnak mostoha életfeltételeikhez.) A börzsönyi oldalon is fakitermelést végző új lakosokkal kívánják szaporítani Zebegegy falu népességét.

A Dunakanyar hegyvidékének német telepesei mezőgazdasági termelésüket is az itt talált körülményekhez igazították. A kevés és nehezen megművelhető szántóföldön gabona helyett kukoricát és kapásokat termeltek, amelyeknek ismeretét feltehetően hazulról hozták magukkal. A magyarországinál kissé fejlettebb állattartási kultúrájukat jól tudta hasznosítani a Stahremberg-uradalom, amelyben saját allodiális gazdálkodás híján a német származású parasztoknál helyezték ki bértartásra teheneiket és ökreiket Nagymaroson és Visegrádon.

Mindhárom etnikum körében általános volt a faeszközök készítése és értékesítése háziipari keretekben. Egyesek specializálódása azonban itt is megfigyelhető. A frank származású, egy helyről, egy időben betelepített dunabogdányi lakosok bútorkészítésben váltak híressé, számukra a környékbeli tisztartók (pl. a pilismaróti pálos uradalomban) is félretették a bútorkészítésre alkalmas dió- és egyéb fákat. A visegrádiak a hordókészítésben jeleskedtek. A kis létszámú településen 1732-ben nyolc kádármester dolgozott, köztük többen segédekkel is, és a kádárok valószínűleg céhet is alkottak. Soraik között vegyesen találunk német és magyar nemzetiségűeket, a mesterség virágzásának valószínűleg a határban található jó tölgyfa alapanyag volt az alapja és nem a betelepülők magukkal hozott különleges mesterségbeli tudása.

A Dunától, a vízi úttól távolabb, a Pilis-hegység erdőségei közt megbúvó szláv falvak lakossága a fát nem közvetlenül, hanem feldolgozva értékesítette. A pálos uradalom szláv falvainak a faeszközök készítésén kívül a mész- és szénégetés vált főfoglalkozásává. (Természetesen ezeket a mesterségeket nem ők honosították meg; a Pilis hegységben, a mészégetés már a török idők alatt és előtt is folyt a mészkeő borította hegyoldalakon.)

A feldolgozott mész és szén kis mennyiségben is nagy értéket képviselt, érdemes volt az erdőgazdaságból származó termékeket szárazföldi úton is a fővárosba (és Eszter-

gomba) fuvarozni, ahol a városok újjáépítésével együtt járó állandó építkezések miatt ezeknek a termékeknek nagy keletjük volt.

Ha a Dunakanyar erdőgazdaságból élő, bármelyik etnikumhoz tartozó lakosságát a feudális viszonyok oldaláról vizsgáljuk, nem tudjuk őket a hagyományos jobbágy-zsellér kategóriába sorolni. A fakivágást, fahordást és a hajózást a környékbeli jobbágyok nagyrészt bérmunkában végezték földesuraik számára, helyesebben fizetett kötelező robotban. Földesúri allodiális gazdálkodás híján a legtöbb helyen más szolgáltatással nem is igen tartoztak. Voltak közöttük azonban szép számmal vállalkozók is, pl. Dömös magyar faluban (amely település adóját pénzben, egy összegben fizette, és a faluhatár erdeit a korabeli szokásoktól eltérően a jobbágyok használták), akik nagyszámú favágólegényt alkalmaztak és dolgoztattak még Dömösön kívül is az általuk bérelt erdőkben, pl. Pomázon. A hajósok között is sok volt a hajótulajdonos jobbágyvállalkozó, közülük többen a favágást is maguk intézték fogadott legényeikkel. Természetesen a favágás és a hajózás munkafázisai elkülönültek egymástól (Visegrád, Pilismarót).

A szén- és mészégetők nagy része is vállalkozó volt, aki tevékenysége után földesúrnak bért fizetett, többnyire a kiégetett kemencék számának arányában. Ebben a vállalkozásban is elkülönültek egymástól az egyes munkafázisok. Más személyeket – falubeli zselléreket – foglalkoztattak a vállalkozók a fa vágására, a fa és kő hordására, megint mások fuvarozták megbízóiknak a készterméket Pest-Budára.

Mária Terézia Urbáriumának bevezetése éppen ezért a környék valamennyi típusú és etnikumú településének nagy problémát okozott, mivel az a hagyományos mezőgazdaságon nyugvó adóalapot és adózási rendet kívánta bevezetni azokon a településeken is, amelyek nem a szántóföldi fölművelésből nyerték megélhetésüket.